

ANTİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA RUH KAVRAMI VE KHARON**Doç. Dr. Asuman COŞKUN ABUAGLA*****Özet**

Dünya üzerinde var olduğu andan itibaren insanoğlu için kaçınılmaz bir gerçek olan ölümün ne olduğu her zaman merak konusu olmuştur. Çoğu insana göre korkunç bir şey olan ölüm, takdir edildiği anda gelir ve görevini yerine getirir. Bunun sonucunda az önce özgürce hareket edebilen beden artık hareket edemez. Antik Yunan ve Roma toplumunun ölüme karşı yaklaşımı incelendiğinde bedeni geride bırakan ruhtan ziyade beden için derin bir kaygı duyulduğu anlaşılır. Bunun asıl nedeni, toplumsal inançtan kaynaklanan ve nesilden nesile geçen çifte beden düşüncesidir. Bu makalenin amacı, Antik Yunan ve Roma söylencelerinde ölüleri, kayığıyla yer altı nehrinden geçirdiğine inanılan Kharon hakkında bilgi vermek ve onun yüzyıllar sonra yeniden nasıl tarih sahnesine çıktığını anlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, beden, ruh, kayıkçı, Kharon.

THE CONCEPT OF THE SOUL AND CHARON IN THE LIGHT OF ANCIENT SOURCES**Abstract**

Death, which is an inevitable fact for human beings since its existence on earth, has always been a matter of wonder. Death, which is a terrible thing for many people, comes when it is appreciated and fulfills its duty. As a result, the body that was able to move freely a second ago can no longer move. When the approach of the Ancient Greek and Roman society to death is examined, it is understood that there is a deep concern for the body rather than the soul that leaves the body behind. The main reason for this is the dual body idea, which originates from social belief and is passed down from generation to generation. The aim of this article is to give information about Charon, who is believed to carry the dead through the underground river in his boat in Ancient Greek and Roman mythology and explain how he came back to the stage of history after centuries.

Key Words: Death, body, spirit, boatman, Charon.

* Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Antalya/Türkiye. ORCID: 0000-0002-2085-6100 asumancoskun@akdeniz.edu.tr

Araştırma Makalesi.

Sayfa Sayısı:911-922.

Makale Geliş Tarihi: 25.04.2021

Makale Kabul Tarihi: 01.07.2021

Makale Yayın Tarihi: 05.08.2021

Giriş

Bugüne kadar kimsenin somut bir yanıt veremediği ölümün ne olduğu her zaman merak konusu olmuş ve bilinmeyen bu şey karşısında duyulan hayret, korku, acizlik ve yitim hissi, dünya üzerinde gelmiş geçmiş tüm medeniyetleri onunla başa çıkabilmek için düşünmeye, sorgulamaya ve bir çare aramaya zorlamıştır. Acaba ölüm denilen şeyin asıl nedeni, görünmeyen bir hayat kaynağının bedeni terk etmesi ve bu nedenle onun hareket etme gücünden yoksun kalması mıdır? Klasik Yunan dilinde nefes, soluk, can ve ruh anlamına gelen ψυχή (psykhe), bedene can veren hayat kaynağı olarak tanımlanır (Francis 1860: 189). Arkhaik Yunan’da ölüm, herkes tarafından görülen bedenden (σῶμα) hiç kimse tarafından görülmeyen ruhun çıkışı olarak düşünülmüş ve ölüm anında ruhun bedenden uçarak (ψυχή ἐκ ῥεθέων παμμένη) çıktığına inanılmıştır. Uçmak (πέτεσθαι) eylemi, ölünün gözlerini karanlığın (σκότος) ya da kapkara bir gecenin (ἐρεβεννή νύξ) kaplamasıyla ifade edilir ve ruhun bedeni artık terk ettiği anlamına gelir:

“Erlerin başbuğu Atreusoğlu, Hyperenor’u böğründen vurdu, tunç kargı saplandı bağırsaklarına, darmadağın etti, açık yaradan bir anda uçtu gitti canı, karanlık kapladı iki gözünü.” (Erhat – Kadir 1993: 342-343)

“Sürükleniyordu Hektor kentin önünde, acımadan sürüklüyordu dörtına koşan atlar, Akhaların koca karınlı gemilerine doğru. Bürüdü gözlerini kapkara bir gece, yıkıldı arkaya, can verir gibi düştü.” (Erhat – Kadir 1993: 496)

Bu durumda bir daha bedenine geri dönemeyeceğini anlayan ölünün çok üzülüp kaderine ağladığı ve yas tuttuğu anlaşılır:

“Sen de yaşayacak değilsin uzun zaman, ölüm ve zorlu kader duruyor senin de başında, Aiakosoğlu Akhilleus’un elinden tepeleyecek seni. Böyle dedi, ölüm kapladı gözlerini, canı çıktı gövdesinden, uçtu gitti Hades’e, bıraktı gücünü, gençliğini, kaderine ağlaya ağlaya.” (Erhat – Kadir 1993: 391)

O halde ölümün gerçekleştiği an itibarıyla ruhtan ziyade beden için kaygı duyulduğu ve bunun çifte beden düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu düşünceye göre çifte bedenden birincisi mezarda kalmakta, ikincisi ise Ölüler Diyarı’na gitmektedir. İS 2. yüzyılda yaşamış ünlü hiciv yazarı Samsatlı Loukianos, Χάρων ἢ Ἐπισκοποῦντες (Kharon ya da Seyirciler) adlı eserinde bu durumu şöyle hicveder:

“Kharon: Benim öğrenmek istediğim bir şey daha var Hermes. Bana onu da göster, artık seni rahatsız etmem, kılavuzluğunu sonuna erdirmiş olursun. Bu insanlar ölümlerini nereye koyuyor, nereye gömüyorlar?

Hermes: Ha! Sen mezarları, kabirleri, türbeleri soruyorsun. Şehirlerin kapısına doğru bak, oralarda hani birtakım toprak yığınları, taştan direkler, piramitler var. Ölülerini işte oralara koyar, oralarda saklarlar.

Kharon: Peki ama ne diye o taşları kokularla ovuyor, üzerlerine çiçek koyuyorlar? A! Şunlara bak, gelmişler o mezarların önünde ateş yakıyorlar, hendek kazıp içinde türlü yemekler pişiriyorlar, açtıkları deliklerden şarapla bal akıtıyorlar, neye iyi o?

Hermes: Doğrusunu istersen Kharon, o yemeklerin, o şarapla balın ölümlere ne hayrı olduğunu ben de anlamıyorum. Ama insanlar bir kere tutturmuş: Ruhlar ahretten gelip o ateşlerin çevresinde uçuşur, yanan etlerin kokularıyla beslenir, deliklere akıtılan ballı şarabı da içerlermiş. Öyle diyor insanlar!

Kharon: Amma da yaptın! Kuru kafa yer içer mi hiç? Sana bunu söylemek tuhaf oluyor, işin aslını bilirsin sen de, ölümleri ahrete sen getiriyorsun. Bir kez indiler mi bir daha çıkamayacaklarını benden iyi bilirsin sen. Ruhları ahrete indirdiğin yetmiyormuş gibi bir de her gün yesinler, içsinler diye yeryüzüne çıkaracaksan, işin iştir hani, bir dakika rahatın kalmaz. Acınır bu insanlara. Bu kadar da deli olduklarını sanmazdım; ölümler ülkesini diriler ülkesinden ayıran sınırları, bizim oradaki halin ne olduğunu onlara bir anlatan çıkmamış mı? Mezarları ister olsun ister olmasın, bütün ölümler arasında eşitlik bulunduğunu, İthakeli dilenci İros'a ne saygı gösterilirse, kral Agamemnon'a da ancak o kadar saygı gösterildiğini, Thetis'in güzel saçlı oğlu ile kel Thersites'in bir olduğunu, çiriş otu çayırında bütün ölümlerin çırılçıplak yattığını, kafalarının boşalmış, kemiklerinin çürümüş olduğunu bilmiyorlar mı?" (Ataç 1949: 97-99)

Çifte beden düşüncesi, özellikle ölümsüz tanrılara saygısızlık yapan ya da onları hiçe sayan ölümlülerin lanetleneceklerine ve Ölümler Diyarı'nda bedensel işkence çekeceklerine dair duyulan inancı da güçlendirmiştir (Vermeule 1981: 7-8). Nitekim tanrılara karşı işledikleri ağır suçlar nedeniyle lanetlenen Tantalos, Tityos, Sisypfos, İksion ve Belos'un torunları yerin dibi ve dinsizlerin diyarı (χῶρος ἀσεβῶν) olarak tanımlanan Tartaros'ta ruhsal değil, ebediyen sürecek bedensel işkencelere mahkûm edilmişlerdir. Bir zamanlar tanrıların şölenlerine kabul edilen Tantalos, nankörlük yapıp tanrısal sırları insanlara söylediği için sonsuz açlık ve susuzlukla cezalandırılmıştır. Artemis'le Apollon'un annesi olan tanrıça Leto'ya zor kullanmaya kalkışan dev Tityos, kabul edilemez bu eylemi yüzünden Zeus'un kartalı tarafından karaciğerinin sonsuza kadar didiklenmesine; Sisypfos, Asopos'un kızı Aegina'yı kaçırarak Zeus'u ele verdiği için devasa bir kayayı bir yokuşun başına çıkarmaya mahkûm edilmiştir. İksion, Zeus'un hem kız kardeşi hem hanımı olan tanrıça Hera'ya zor kullanmaya kalkışmış bu nedenle Zeus, onu alev alev yanan ve sürekli dönen bir tekerleğe bağlayıp göğe fırlatmıştır. Belos'un oğlu olan Danaos'un kırk dokuz kızı, amcalarının kırk dokuz oğlunu onlarla evlendikleri düğün gecesi öldürdüğü için boyunlarında taşıdıkları dibi delik su bakraçlarıyla beyhude yere bir havuzu doldurmaya çalışıp durmuştur. Romalı şair Ovidius'un lanetli mesken (sedes scelerata) olarak adlandırdığı Tartaros'ta tanrılar tarafından lanetlenen bu söylencesel karakterlerin ebediyen bedensel acı çekmeleri şöyle anlatılır:

“Sisler arasındaki gölgeyi tanır tanımaz,

ayağa kalktı tanrıçalar; burası ‘Lanetli Mesken’ olarak adlandırılır:

Tityos parçalanması için bağırsaklarını sunuyordu ve dokuz

hektarlık bir alana gerilmişti. Ey Tantalus, hiçbir su sana

ulaştırılmaz ve üzerine sarkan ağaç kaçar.

Ey Sisyphus, ya itersin ya kovalarsın kayayı, geri gelecek olan.

Döner durur Ixion, hem takip eder kendisini hem kendisinden kaçar.

Kuzenlerinin sonunu hazırlamaya kalkışan Belus'un torunları,

yitirdikleri suları tekrar tekrar elde etmeye çalışırlar.” (Coşkun Abuagla 2019: 115-116).

Bu örnekler, Antik Yunan toplumunun ölümden sonraki yaşam inancında ruhu da beden olarak düşündüğünü, ruhla bedeni birbirinden ayırt edemediğini açıkça göstermektedir. İÖ 5. yüzyılda ressam Polygnotos tarafından Nekyia'da tasvir edilen bu güçlü inanç (Robert 1892: 86), yüzyıllar sonra Yunanca İncil'den güç alıp günahkârların günahları yüzünden kırbaçlandığı, asıldığı, bedenlerinin akrepler, çıyanlar, solucanlar tarafından didiklendiği, balçığa batırıldığı, dillerinin kesildiği kıyamet temalı tasvirler ve tablolarla iyice beslenmiştir. Loukianos, Μένιππος ἢ Νεκρομαντεία (Menippos ya da Nekyomanteia) adlı eserinde ana karakter olarak konuşturduğu Menippos'un ağzından bu inancı şöyle hicveder:

“Gölün kıyısına vardık ama az kaldı geçemeyecektik, kayık çok doluydu, içindekiler de yanıp yakınıyorlardı. Hepsi de yaralıydı, kiminin bacağı kopmuş kiminin kafası kırılmış hâsılı her birinin bir yeri sakatlanmıştı. Belli ki hepsi de savaştan geliyordu. Kharoncağız, aslan postunu görünce beni Herakles sandı, kayığına alıp beni karşıya geçirdi, çıkardıktan sonra da yol gösterdi. Karanlıkta olduğumuz için Mithrobarzanes önden gidiyordu, ben de eteğine yapıştım; gide gide büyük bir çayıra vardık, çiriş otu ekilmiş geniş bir yerd; ölümlerin gölgeleri, çılgınlıklar koparak çevremizde dönüp dolaşıyorlardı. Biraz ilerledik, Minos'un yargıtayına gelmişiz. Minos, yüksek bir tahtta kurulmuştu, yanında da Cezalar, intikam perileri *Erinyes*ler ayakta duruyorlardı. Öte yandan, uzun bir zincire bağlanmış bir sürü insan getirdiler; bunlar zina suçu işleyenler, gidiler, dalkavuklar, çasıtlar, daha onlar gibi dünyayı altüst eden insanlar alayı imiş. Zenginler, faizciler ayırdı, hepsinin de benizleri soluktu, göbekleri kocaman, ayakları nikrisliydi; her birinin boynuna ikişer talanton ağırlığında demirler asılmıştı.” (Ataç 1949: 65-66).

Arkhaik Yunan'da ruh, oldukça narin ve değişken bir şekilde görselleştirilmiş, Tunç Çağı'nda kelebek, kuş ya da kanatlı bir insan görünümünde betimlenmiştir. Nitekim Homeros destanlarında kanatlı bir görüntü (εἶδωλον) olan ruh, ne somut ne de soyuttur. Görüntü ya da hayal olsa bile bedensel bir görünüme sahiptir ama hayattayken kullanma gücüne sahip olduğu bedensel güçten yoksundur. Bu bakımdan görsel olarak kavranır ve somut özelliklere sahip olduğu düşünülür (Rohde 1925: 5). Ruhun kuş olarak sembolize edilmesi İÖ 7. yüzyılda da devam eder ancak İÖ 5.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

yüzyılda kanatlarını kaybeden εἶδωλον yerine artık gölge (σκιά) ve hayal/görüntü (ὄναρ/ὄψις) gibi soyut kavramların kullanıldığı görülür (Vermeule 1981: 213). Buna rağmen ölen kişinin küçük bir kopyası olan ve hızlı hareket ettiğini vurgulamak için kanatlı olarak betimlenen *psykhenin* kendini hâlâ beden olarak algıladığı, geride bıraktığı bedenine ve dünya hayatına yas tutmasından anlaşılır. İÖ 5. yüzyıla tarihlenen ve ressam Akhilleus'a atfedilen bir *lekythos* bunu kanıtlar. *Lekythosun* sağ tarafında soluk bir görüntü olarak ayakta duran ölünün başının üzerinde küçük ve kanatlı bir figür olarak betimlenen *psykhe*, istemese de onun artık bedeniyle bağının kesildiğini ve başka bir boyuta geçtiğini vurgular (Diez de Velasco 1989: 311 [II. 3]). O halde beden ve ruh, yaşam süresi boyunca hiç kimsenin görmediği bir bağ ile birbirine bağlıysa, ölüm anında bu bağ kopuyor ve bu kopuşla hareketsiz kalan beden hâlâ somut bir halde görünüyorsa görünmediği halde bedene hareket etme gücünü veren ruh nerededir ya da nereye gitmiştir? Yüzyıllar boyunca gelmiş geçmiş her toplum, buna benzer sayısız soru sormuş, toplumsal inanca göre bu sorulara gerçekçi ve somut yanıtlar bulmaya çalışmıştır. Bu açıdan antik düşüncenin ölümden sonraki hayatı, madde bedenden ayrı düşünemediği için somut düşünme eğiliminde olduğu anlaşılır. Arkhaik Dönem'den itibaren Antik Yunan ve Roma toplumunun yüzyıllar geçse de Homeros destanlarındaki örnekleri kanıtlarcasına ölüm anında ruhun kanatlanıp uçtuğuna ve uzak bir diyara gidip orada yaşamını sürdürdüğüne dair duyduğu inanç değişmemiştir. Küçük Asya'da bulunan, İS 2./3. yüzyıla tarihli birçok Yunan mezar yazıtı bu inancı kanıtlar: “ψυχή δ' ἐκ ῥεθέων παμένη μ[ε]τὰ δαίμονας ἄλλουσι| ἤλυθε σή, ναίεις δ' ἐν μακάρω[v] δαπέδω” [Ruhun uzuvlarından kanatlanıp göçüp gitmiş ruhlara gitti artık sen bahtiyarların ovasında yaşıyorsun] (Lattimore 1962: 29).

Beden ve ruh konusuna felsefi açıdan bakıldığında Ploutarkhos'un Ἠθικά (Ahlâk) adlı eseri sayesinde İyonyalı filozoflardan ilk kez Miletoslu Thales'in ruhun daima hareket halinde olan ya da kendiliğinden hareket eden bir yapı (τὴν ψυχὴν φύσιν ἀεικίνητον ἢ αὐτοκίνητον) olduğunu öne sürdüğü anlaşılır (Bernardakis 1893: 332). Pythagoras, ruhun ölümsüz (ἄφθαρτον εἶναι τὴν ψυχὴν) ve kendi kendine hareket eden bir sayı (ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινουῦντα) olduğuna inanır ve bu nedenle ruhu, akılla bir tutar (τὸν δ' ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνει) (Bernardakis 1893: 332). Anaksagoras'ın akıl (νοῦς) olarak adlandırdığı yaratıcı güç ise gücünü sadece kendinden aldığı için her şeyden yalın, katışıksız ve saftır. Ruhun sahip olduğu büyük ve küçük her şeye aklın hükmetmesi ve onun her şey hakkında her çeşit bilgiye sahip olması, ruhun yüceliğini kanıtlar ve bedenün üstünlüğünü reddeder. Dolayısıyla ölüm, madde olan bedenün esaretinden kurtulmak gibi bir şey olarak düşünülemez çünkü hiçbir şeyin esaretine giremeyecek kadar yüce olan bir şey, sadece her şeye hükmeden aklın hükmüyle bedenden ayrılmaktadır. (Capelle 1995, 57-75; 101-102). Ruhun kaçıp gittiği inancından yola çıkıp beden ve ruh görüşünü en basit ve en açık şekilde

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

ifade eden Yunan düşünür Demokritos'a göre ruh, maddedir ama onu oluşturan atomlar, somut olarak görülebilen bedeni oluşturan maddeden farklıdır. Onlar yuvarlak, yumuşak ve uçucudur bu nedenle bedenden çıkarken yani ölüm anında ayrılır ve dağılırlar (έν δὲ τῷ ἐκβαίνειν διαφορεῖται καὶ διασκεδάννυται) (Finamore 2002: 64 [384. 24-25]). Demokritos'un izinden giden Epikouros'a göre ruh, dört unsurdan (κρᾶμα ἐκ τεσσάρων) oluşmaktadır: Ateşsel (ἐκ ποιοῦ πυρώδους), havasal (ἐκ ποιοῦ ἀερώδους), soluksal unsur (ἐκ ποιοῦ πνευματικοῦ) ve adlandırılmadığı halde erdem duygusunu içinde barındıran dördüncü şey (ἐκ τετάρτου τινὸς ἀκατονομάστου, ὃ ἦν αὐτῷ αἰσθητικόν) (Bernardakis 1893: 333). Lucretius da Demokritos ve Epikouros gibi ruhun atomlardan ve dört temel unsurdan oluştuğuna inanmış ayrıca ruhun (anima) ve zihnin (animus/mens) bedende ikiz varlık olduğunu savunmuştur (Brown 1997: 24 [94-95]; 28 [136-137]; 32-33 [231-236]). Ona göre ruh, oldukça ağır bir madde olan bedene yayılır ve ölüm, maddeden oluşan bu karışımın dağılmasıdır (nam communibus inter se radicibus haerent, nec sine perniciose divelli posse videntur) (Brown 1997: 38 [323-326]). Orpheuşçu ve Pythagorasçı öğretilere göre işlediği suçtan dolayı ceza çektiğini düşünen ruh, insan yaşadığı sürece bedende hapis kalmaktadır çünkü ruh, mevcut varoluşta gömülmüştür. O halde beden, ruhun cezasını çekinceye kadar kalacağı bir mezardır (σῶμα σῆμα) (Capelle 1995: 36-37 [18-19]; Stolpe 2001: 404 [400 bc]; Fowler 2005: 230-231 [67 a-d]; 284 [81 e]; 288 [82 e]; 290 [84 a]). Platon'a göre sürekli hareket halinde olan ruh (ἀεὶ κίνητον μὲν τὴν ψυχὴν), madde değildir ve bu gerçek, onun ölümsüzlüğünü emin kılar. Ruhun hava olduğunu düşünen Euripides ise ölüm anında havanın aslen ait olduğu yere yani *etere** döndüğünü, beden ise toz olduğunu savunur (Rohde 1925: 437, 461). Cicero'ya göre beden, ruhun kabı ya da haznesi (quasi vas est aut aliquod animi receptaculum) gibidir (Klotz 1835: 22 [1. 52]). Kimileri ise ruhun bedenden ayrılışının ölüm olduğunu kimileri de ruhun bedeni hiçbir şekilde terk etmeyip ruhun ve beden birliktede öldüğünü (una animum et corpus occidere) düşünmüştür (Klotz 1835: 10 [1. 18]). Parmenides, düşünme yetisi ile ruhu, tek ve aynı şey olarak ele almış, Empedokles ise akan kanın dalgalarıyla beslenen düşünme yetisinin, yüreği dolaşan kan (αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα) olduğunu savunmuştur (Leonard 1908: 49 [Fragman 105]; Capelle 1995, 148: 206 [Fragman 105]). Stoacı Zenon, ruhun ateş olduğunu (animus ignis videtur), bir müzisyen ve düşünür olan Aristoksenos ise ruhun bütün bir bedenin uyumu (ἀρμονία/harmonia) olduğunu ileri sürmüştür (Klotz 1835: 10 [1. 19]). Platon'un öğrencisi Speusippos'un ardılı olan Ksenokrates, Pythagoras gibi ruhun sayı olduğunu (numerus dixit esse) söylemiştir (Klotz 1835: 11 [1. 20]). Aristoteles'in öğrencisi olan Dikaiarkhos, Ploutarkhos'a göre dört elementin uyumunun ruh olduğunu (ἀρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων), Cicero'ya göre ise insanın içinde ruh diye bir şey

* Atmosferin en üstünde yer alan tabaka (Yun. αἰθήρ).

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

olmadığını (neque in homine inesse animum) düşünmüştür (Klotz 1835: 11 [1. 21]). Bu tür tezler, madde bedenden azat olan ruha ne olduğuna dair önemli bir soru dışında, Homeros destanlarında ifade edilen kavramlardan çok farklı değildir. Birçok düşünür ölümü bilimsel açıdan yorumlarken somut bir bilgi veremediği, ölmeden önce böyle bir bilgiye ulaşmak da mümkün olmadığı için bilimsel düşüncenin yetersiz kaldığı yerde söylencelerin ve toplumsal inanışların bu açığı kapatması kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Antik Yunan ve Roma toplumu, insanların öldükten sonra yer altı diyarına gittiğine, bu diyarın Zeus'un erkek kardeşi Hades tarafından yönetildiğine, yeryüzündeki pek çok mağaranın ve yarığın yer altı diyarının girişleri olduğuna inanmıştır. Bu inanışa göre ölen kişinin ruhu, ψυχοπομπός (ruhları sevk eden) lakabıyla bilinen tanrı Hermes tarafından bu girişlerin birinden yeryüzüyle yer altı diyarı arasındaki sınırı belirlediği söylenen Styks Nehri'nin kıyılarına sevk edilirdi. Bu noktada yer altı diyarının kralı Hades'e hizmet eden kayıkçı Kharon, ölüm konusunda asıl üzerinde durulması gereken bir figür olarak görülür.

İÖ yaklaşık 7./6. yüzyılda Phokaialı Prodikos tarafından yazıldığı düşünülen Μίνυας (Minyas) adlı şiirle hayat bulan Kharon, erken dönemde uzunca bir sılıkla daha sonra bir çift kürekle sürdüğü kayığıyla göçüp giden ruhları Ölüler Diyarı'na taşıyan yaşlı bir kayıkçı olarak (ὁ γεραιός πορθμεὺς Χάρων) betimlenir (Kinkel 1877: 215 [Minyas, 1]; Sourvinou-Inwood 1986: 303 [dn. 5]; West 2003: 268-274 [Minyas, 1-8]). Homeros destanlarında Kharon'a ya da onun gibi bir karaktere rastlanmaması tarihsel açıdan mantıklıdır. Buna karşılık Odysseia Destanı'nda göçüp giden ruhları Hades'e sevk eden tanrı Hermes'ten birkaç kez bahsedilir (Erhat – Kadir 1996: 101-104 [5. 28-148]; 147 [8. 322; 323-343]; 181 [277-308]; 372 [24. 1-14; 99-100]). İÖ 6. yüzyıla tarihlenen biri kırmızı figürlü, diğeri siyah figürlü iki adet Atina vazosunda Kharon, oldukça müşfik bir adam olarak resmedilir. Bunlardan ressam Tymbos'a atfedilen kırmızı figürlü vazoda (İÖ yak. 500-450) Kharon, ölünün ruhunu simgeleyen kanatlı görüntüyü kayığına almak için elini uzatmaktadır (Diez de Velasco 2017: 506 [Fig. 8]); siyah figürlü olan diğesinde ise kayığında oturmuş, etrafında uçuşan kanatlı görüntülere elini uzatırken sevecen bir ifadeyle sakin ve güven veren bir görünüş sergilemektedir (Diez de Velasco 1989: 315 [II. 7]). Kharon figürü, İÖ 6. yüzyıldan sonra neredeyse tüm antik kaynaklarda yaşlı bir adam (γέρων) olarak betimlenmeye devam eder (Kinkel 1877: 215). Euripides Ἄλκηστις (Alkestis) adlı eserinde ruhların Hermes tarafından yeryüzünden sevk edildikten sonra Akheron Nehri'nin ya da Akherousia Gölü'nün kıyısına getirilip Kharon'a teslim edildiklerini sonra onun tarafından Hades'e kadar kayıkta taşındıklarını aktarır (Conacher 1988: 84-85 [252-253]; 98-99 [454-458]; 134-135 [900-903]). Aristophanes de Βάτραχοι (Kurbağalar) adlı eserinde bu ayrıntıya değinir (Dover 1993: 128 [181-183; 193]). Nitekim beyaz zeminli *lekythos*larda Hermes'in ölünün ruhuyla kıyıda durduğu ve

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Kharon'un o ruhu almak için kayığını uzun sırığıyla kıyıya doğru yanaştırdığı görülür (Diez de Velasco 2010: 191 [Fig. 3]). Platon'un Φαίδων (Phaidon) adlı eserinde Akheron Nehri'nin Akherousia Gölü'ne döküldüğü anlatılır (Fowler 2005: 384-387 [112e-113a]). Hades'e ulaşmak için ruhların önce Kharon'un kayığıyla Akheron Nehri'ni geçmesi gerekmektedir. Nitekim Romalı şair Vergilius, Kharon'un Akheron ile Kokyτος'un kavuştuğu yerde Styks bataklığını geçtiğini söyler (Conte 2009: 171 [6. 295-304]). Bu nehri geçmek, ölünün ruhunun artık Ölüler Diyarı'na girdiğini kanıtlayan son aşamadır. Bu nedenle Hermes, yaşamdan ölüme geçişle ilişkilendirilirken Kharon, ölünün artık Ölüler Diyarı'na ait olduğunu temsil eden bir figür olarak hafızalara kazınır. İÖ 5. yüzyıla tarihlenen beyaz zeminli bir *lekythos* üzerindeki tasvir, Kharon'un yardımsever bir şekilde davrandığını gösterir: Sırığına yaslanmış ayakta duran Kharon, kıyıda bir kayanın üstünde oturan çocuğa doğru sağ elini uzatmış, yüzü Kharon'a dönük olan çocuk da ona doğru meyletmıştır. Ruhun kuş gibi kanatlanıp uçtuğunu vurgulamak için elinde kuş tutan kadın, çocuğun annesini; ortadaki oyuncak kutusu ise çocuğun geçmiş yaşamını temsil etmektedir (Diez de Velasco 2010: 189 [Fig. 2]). Bir başka *lekythos*ta elinde sırik tutan Kharon'un henüz ölen çocuğu kayığına almak için sabırla beklediği görülür. Bunun nedeni, annesine doğru elini uzatan çocuğun onunla son kez vedalaşmasını beklemesi, bu kadar acı bir ayrılık nedeniyle annenin çektiği tarif edilemez acıyı anlayıp hem çocuğa hem annesine şefkat ve merhamet göstermesidir (Diez de Velasco 2010: 188 [Fig. 1]).

Antik Yunan ve Roma toplumunda gömülmeden önce ölülerin dişlerinin arasına 1 obolos* sıkıştırmak âdetti (Rohde 1925: 237). Bunun nedeni, Kharon'un kıyıda karşıladığı yeni ölüden onu Hades'e götürerek yaptığı hizmete karşılık 1 obolos aldığına inanılmasıydı ki bu inanç, toplum genelinde en erken İÖ 5. yüzyılda âdet haline getirilmiş olmalıdır. Çünkü aynı yüzyıla tarihlenen bir *lekythos* üzerindeki tasvirde genç bir adam figürünün Kharon'a vermek üzere elinde 1 obolos tutması, bunu görsel olarak kanıtlar (Oakley 2004: 124 [Fig. 87]; Diez de Velasco 2010: 197 [Fig. 8]; Găzdac – Găzdac 2013: 290 [Fig. 1]). Loukianos bu inaniş, Χάρων ἢ Ἐπισκοποῦντες (Kharon ya da Seyirciler) adlı eserinde şöyle hicveder:

“Hermes: Altın için insanlar neler yapar bilmez misin? Savaş açarlar, türlü düzenler kurarlar, haydutluk ederler, sözlerinden dönerler, adam öldürürler, hapse atarlar, aylarca denizlerde dolaşırlar, köleliğe katlanırlar.

Kharon: Bakırdan pek bir farkı olmayan bu altın için mi Hermes? Bakırı bilirim, ahrete gelen her ölüden bir obolos alırım, obolos da bakırdan yapılır.” (Ataç 1949: 37-38)

* Antik Yunan'da 1 Drakhmi'nin altıda biri olan bakırdan yapılma madeni para.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

İÖ 5. yüzyılın ilk yarısına ait tasvirlerde Kharon'un yardımsever, koruyucu ve ölüye güvence veren bir figür olduğu anlaşılır ama aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren yüz hatlarında keskin bir değişim görülür; sakin ve yumuşak ifadesi, yerini kaba, sert ve biçimsiz bir görünüme bırakır. Bazen çarpık burunlu, yüzü kırış kırış, saç sakalı birbirine karışmış yaşlı bir adam olarak tasvir edilir (Sourvinou-Inwood 1996: 348-349; Sourvinou-Inwood 1986: No 5, 15, 19, 36). Aynı yüzyılda Kharon'un kıyafetinde de bir değişiklik görülür çünkü daha önce *khiton* giyerken artık köleler ve işçiler tarafından giyilen, tek omzu açık ve kısa bir *khiton* olan *exomis*le betimlenir. Bazen bu kıyafet denizciler, çobanlar ve balıkçıların taktığı yün şapka (pilos) tamamlanır. İÖ 4. yüzyıldan itibaren ise Kharon tam anlamıyla korkunç ve gaddar bir yaşlı adama dönüşür. Yaptığı hizmete karşılık 1 obolos veremeyen ruhları asla kayığına almaz; onlar da terk edildikleri kıyıda acılar içinde kalırlar. Bu durum Νεκρικοὶ Διάλογοι (Ölülerin Konuşmaları) adlı eserin Χάρων καὶ Μένιππος (Kharon ve Menippos) başlıklı bölümünde Loukianos tarafından şöyle hicvedilir:

“Kharon: Ver navlunu edepsiz.

Menippos: Keyfin öyle istiyorsa bağır dur, Kharon.

Kharon: Seni buraya getirdik ya! Ver parayı.

Menippos: Hiçbir şeyi olmayandan ne alabilirsin ki?

Kharon: Bir obolosu da olmayan adam olur mu?

Menippos: Benden başka var mı, orasını bilmem ama benim bir obolosum bile yok işte.

Kharon: Seni alçak! Sana Pluton hakkı için söylüyorum, parayı vermezsen boğarım seni.

Menippos: Ben de sopamı bir vurdum mu senin kafanı yararım.

Kharon: Yani sen bu kadar uzun yolu bedavadan mı gelmiş olacaksın?

Menippos: Beni sana teslim eden Hermes değil mi? O versin paramı.

Hermes: Ölülerin parasını da ben vereceksem, işim iştir desene!

Kharon: Bırakmam yakarı.

Menippos: Bırakmazsan bırakma! Kayığı sığıya çeker, oturursun benimle... Bende olmayan bir şeyi ben sana nasıl veririm?

Kharon: Bir obolos getirmek lazım olduğunu bilmiyor muydun?

Menippos: Bilmez olur muyum? Biliyordum ama yoktu işte. Yoktur diye ölmeyecek değilim ya!

Kharon: Demek ki bunca insan içinde bir sen, bedava geçtim diye övüneceksin öyle mi?

Menippos: Bedava mı geçtim? E büsbütün de bedava değil: Sintinenin suyunu boşalttım, küreğe yardım ettim, bütün yolcular içinde de bir ben ağlamadım.

Kharon: Navluna ne tesiri olur bunların? Ben senden vereceğin obolusu istiyorum, ne yap yap, ver.

Menippos: O halde al beni, yeniden hayata götür.

Kharon: Akıllısın be! Üstelik Aiakos'tan bir de dayak yiyeyim değil mi?

Menippos: Sen de amma can sıkıyorsun ha!

Kharon: Aç bakayım heybende ne var?

Menippos: Acı bakla var; buyur canın isterse; bir de Hekate aşısı var.

Kharon: Bu köpeği de nereden getirdin be Hermes? Yolda o söyledikleri de neydi öyle? Bütün yolcular ağlayıp inerken o hepsiyle alay ediyor, gülüyor, şarkı söylüyordu.

Hermes: Sen kayığında kimi geçirdin bilmiyorsun Kharon! Hür bir adam geçirdin, hem de hiçbir şeye aldırmayan, tam manasıyla hür bir adam. Menippos derler bu adama.

Kharon: Hele ben seni bir daha geçireyim elime...

Menippos: Bir daha eline mi geçireceksin? Yağma yok dostum: İki kere olmaz o!" (Ataç 1944: 154-156)

Sonuç

İÖ 4. yüzyıldan İÖ 1. yüzyıla kadar geçen uzun zaman boyunca edebî ve görsel kaynaklarda ölümün korkunçluğunu vurgulayan yüzüyle Kharon'un zalim ve gaddar bir adam olarak tasvir edilmesi, hayal dünyasında gerçeklik kazanan bu söylencesel figüre karşı olumsuz hisler duyulmasına neden olur. Vergilius tarafından korkunç taşıyıcı (portitor horrendus) ve Tibullus tarafından Styks suyunun çirkin kayıkçısı (Stygiae navita turpis aquae) olarak nitelendirilen (Conte 2009: 171 [6. 298]; Postgate 1921: 246-247 [10. 36]) Kharon, yüzyıllar geçse de bu olumsuz hislerden ve bakış açısından bir daha kurtulamaz. Nitekim bu çirkin kayıkçı, 13. yüzyılda Dante Alighieri'nin (1265-1321) Divina Commedia (İlahi Komedi) adlı eserinde yeniden sahneye çıkar. Eserin Inferno (Cehennem) bölümünde Akheron Nehri'nin kıyısında kötü ruhlara öfkeyle haykıran, gözlerinin çerçevesinde alevden halkalar yanan, alev gözlü bir zebani, kayığına binmekte geç kalan günahkârlara küreğiyle vuran mor bataklığın kayıkçısı olarak betimlenen, Kharon'dan başkası değildir (Timur 1969: 95). 16. yüzyılda Sistina Şapeli'ni rengârenk fresklerle bezeyen İtalyan ressam Michelangelo tarafından resmedilen Ultimum Iudicium (Kıyamet Günü/Son Hüküm) adlı eşsiz fresk, bu betimlemeyi somut bir şekilde gözler önüne serer. Söylentiye göre dönemin muhafazakâr çevreleri tarafından müstehcen ve sapkın olarak nitelendirilip yerilen (Giudici 1998: 44-45) freske dikkatle bakıldığında günahkâr ruhları küreğiyle zalimce döverken Kharon'un bir Cehennem zebanisi olarak görevini en iyi şekilde yaptığı ve bundan sanki büyük bir haz aldığı hissedilir. 19. yüzyılda Fransız çizimci Gustave Doré ve Rus ressam Alexander Litovchenko

tarafından yapılan Kharon tasvirleri (Bzinkowski 2009: 17) ise Antik Yunan kaynaklarında en azından iki yüzyıl boyunca müşfik ve mülayim bir kayıkçı olarak betimlenen Kharon karakterinin hafızalardan tamamen silindiğine dair yeterli bir kanıt oluşturur.

Kaynakça

- Ataç, Nurullah (1944). Samsatlı Lukianos. Seçme Yazılar I. Ankara: Maarif Matbaası.
- Ataç, Nurullah (1949). Samsatlı Lukianos. Seçme Yazılar III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bernardakis, Gregorius N. (1893). Plutarchi Chaeronensis Moralia. Vol. V. Leipzig: Teubner.
- Brown, P. Michael (1997). Lucretius, De Rerum Natura III. With An Introduction, Text, Translation and Commentary. İngiltere: Aris & Phillips Ltd.
- Bzinkowski, Michał (2009). Charos psychopompos? Tracing The Continuity of The Idea of A Ferryman of The Dead in Greek culture. *Classica Cracoviensia* 13. 17-33.
- Capelle, Wilhelm (1995). Sokrates'ten Önce Felsefe II. Çev. O. Özügül. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Conacher, D. J. (1988). Euripides. Alcestis. Edited with Translation and Commentary. İngiltere: Aris & Phillips Ltd.
- Conte, Gian Biagio (2009). P. Vergilius Maro. Aeneis. Recensuit Atque Apparatu Critico Instruxit. Berlin: Walter de Gruyter.
- Coşkun Abuagla, Asuman (2019). Dönüşümler I-XV. Ed. D. Önder. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Diez De Velasco, Francisco (2017). Cuerpos imaginarios: poder y descorporeización en el paso al más allá imaginado en las léctos áticas de fondo blanco. *Res Publica (Madrid)*, 20 (3). 493-506.
- Diez De Velasco, Francisco (2010). El Mediador Fantasma: Mediaciones Simbólicas En El Imaginario Ateniense Clásico Del Tránsito Al Más Allá. 181-218. Şurada: Mediadores y mediación con lo divino en el Mediterráneo antiguo. Ed. M. L. Sánchez León. Palma de Mallorca.
- Diez De Velasco, Francisco (1989). La iconografía griega de Caronte: un análisis puntual del LIMC. *Gerión Revista de Historia Antigua* 7. 297-322.
- Dover, Kenneth (1993). Frogs. Edited with Introduction and Commentary. Oxford: Clarendon Press.
- Erhat, Azra – Kadir, A. (1993). Homeros İlyada. İstanbul: Can Yayınları.
- Erhat, Azra – Kadir, A. (1996). Homeros Odysseia. İstanbul: Can Yayınları.
- Finamore, John F. – Dillon, John M. (2002). Iamblikhos. De Anima. Text, Translation, and Commentary. *Philosophia Antiqua, A Series of Studies on Ancient Philosophy*, Vol. 92. Leiden, Boston, Köln: Brill.

- Fowler, Harold North (2005). Plato. Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus. With an English Translation. Introduction by W.R.M. Lamb. Cambridge: Harvard University Press.
- Francis, Edward J. Valpy (1860). Ψυχή. The Etymology of The Words of The Greek Language. Longman, Green, Longman, and Roberts. 1-192. Londra.
- Găzdac, Ágnes Alföldy – Găzdac, Cristian (2013). “„Who pays the Ferryman?“ The Testimony of Ancient Sources on the Myth of Charon”. Klio 95-2: 285-314.
- Giudici, Vittorio (1998). The Sistine Chapel, Its History and Masterpieces. Text: V. Giudici – Illustrations: L. R. Galante. Çev. Anthony Brierley. New York: Peter Bedrick Books.
- Kinkel, Godofredus (1877). Epicorum Graecorum Fragmenta. Vol. I. Leipzig: Teubner.
- Klotz, Reinholdi (1835). M. Tulli Ciceronis Disputationes Tusculanae. Ex Emendatione. Leipzig: Teubner.
- Lattimore, Richmond (1962). Themes In Greek And Latin Epitaphs. Amerika: University of Illinois Press.
- Leonard, William Ellery (1908). The Fragment of Empedocles (Greek-English). Chicago: The Open Court Publishing Company.
- Oakley, John H. (2004). Picturing Greek Death in Classical Athens. Cambridge: Cambridge University Press.
- Postgate, John Percival. (1921). Tibullus. Londra: William Heinemann New York: G. P. Putnam's Sons.
- Robert, Carl (1892). Die Nekyia Des Polygnot. Halle: Max Niemeyer.
- Rohde, Erwin (1925). Psyche, The Cult of Souls and Belief in Immortality among the Greeks. Çev. W. B. Hillis. Londra: New York, Harcourt, Brace & Company.
- Sourvinou-Inwood, Christiane (1986). “Charon”. Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae III. 210-215.
- Sourvinou-Inwood, Christiane (1996). ‘Reading’ Greek Death To the End of the Classical Period. Oxford: Clarendon Press.
- Stolpe, Jan (2001). Platon. Menon/ Protagoras/ Lysis/ Charmides/ Ion/ Menexenos/ Euthydemus/ Faidros/ Kratylos. Skrifter. Buch 2. Berlin: Atlantis Völger ur Världslitteraturen.
- Timur, Feridun (1969). Dante, İlahi Komediya, Cehennem. İstanbul: Altın Klasikler Dizisi.
- Vermeule, Emily (1981). Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry. Londra: University of California Press.
- West, Martin L. (2003). Greek Epic Fragments From The Seventh To The Fifth Centuries BC. Cambridge: Harvard University Press.